

МАКТАБГАЧА YOSHDAGI BOLALARNI PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK TEKSHIRISH TAMOYILLARI VA METODLARI.

Special pedagogy fakulteti talabasi
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
Sodiqova Muslima Tolibjon qizi
[*Sadikovamuslima1215@gmail.com*](mailto:Sadikovamuslima1215@gmail.com)

Annotasiya:

Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni pedagogik va psixologik jihatdan tekshirishning ahamiyati yoritilgan. Pedagogik tekshiruvning asosiy maqsadi – bolalarning bilim zahirasi, amaliy faoliyat usullari, ijtimoiy-maishiy ko‘nikmalari va ularning yoshga hamda ta’lim darajasiga muvofiqligini aniqlashdan iboratdir. Tekshiruvdan avval bolaning rivojlanish tarixi, o‘z-o‘ziga xizmat qilish qobiliyati, oila va jamoadagi xulqi, shuningdek, maktabgacha ta’lim dasturlarini o‘zlashtirish darajasi aniqlanadi.

Kalit so‘zlar

Psixologik tekshiruv, maktabgacha yosh, tafakkur, idrok, nutq, eslab qolish, o‘zini baholash, oila munosabatlari, tengdoshlar, eksperiment, pedagogik baholash.

Аннотация:

В данной статье рассматривается значение педагогического и психологического обследования детей дошкольного возраста. Основной целью педагогического обследования является определение уровня знаний детей, способов практической деятельности, социально-бытовых навыков и их соответствия возрасту и уровню образования. Перед обследованием определяются история развития ребенка, навыки самообслуживания,

поведение в семье и обществе, а также уровень освоения дошкольных образовательных программ.

Ключевые слова

Психологическое обследование, дошкольный возраст, мышление, восприятие, речь, память, самооценка, семейные отношения, сверстники, эксперимент, педагогическая оценка.

Annotation:

This article discusses the importance of pedagogical and psychological examination of preschool children. The main purpose of pedagogical examination is to determine the knowledge base of children, methods of practical activity, social and household skills and their compliance with age and level of education. Before the examination, the child's developmental history, self-service skills, behavior in the family and community, as well as the level of mastering preschool educational programs are determined.

Key words

Psychological examination, preschool age, thinking, perception, speech, memory, self-assessment, family relationships, peers, experiment, pedagogical assessment.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni psixologik tekshirishning maqsadi – bolaning psixologik rivojlanishi hamda psixik funksiyalarining holatiga baho berishdir. Psixolog bolada tekshiruv o'tkazayotgan paytda, u bilan yaxshi munosabatda bo'lishi, eksperimentlar vaqtida bolaning ruhiyatini ko'tarib, uni maqtab yaxshi so'zlarni aytishi kerak. Psixologik-pedagogik tekshirishning asosiy metodi: hujjatlarni o'rganish, bola bilan suhbatlashish, uning ota-onasi bilan ham suhbat o'tkazish, bolani kuzatish va test o'tkazishdan iborat.

Psixologik eksperimentlarni o'tkazishdan avval psixolog bolaning anamnezi va boshqa hujjatlari: bolaning daftarlari, chizgan rasmlari, psixologik xarakteristika va hokazolar; tibbiy tekshiruvlar: eshitishi, ko'ruv apparati, tayanch harakat apparati, bolaning nutqi holati kabi narsalarni yaxshi bilgan psixolog to'g'ri tekshiruv ishlarini olib boradi. Ota-ona bilan suhbat davomida psixolog bir qancha ma'lumotlarga ega bo'ladi. Ota-ona bolasi bilan har kuni munosabatda bo'lganligi uchun, ular bolasini yaxshi bilishadi, shu bilan birga suhbat davomida psixolog ota-onani bolaga nisbatan bo'lgan munosabatini bilib oladi. Psixolog bola bilan suhbatlashayotganida savollarni bolaning yoshiga moslab, individual xususiyatlarini inobatga olgan holda, bola bilan alohida qolganida berishi kerak. Kuzatish bolani tekshirish davomida olib boriladi. Bolaning psixologik rivojlanishini chuqurroq o'rganish uchun eksperiment tekshiruv metodini olib borish zarur. Eksperiment vaqtida bola haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lish mumkin. Eksperimental tekshiruvlarni o'tkazishda ushbu tamoyillarga tayanish lozim: Psixologik ta'limni modellashtirish, bola buni hayoti davomida amalga oshiradi (o'qish, o'yin); Bolaga beriladigan vazifa uning yoshiga va bilimiga tayanib belgilanadi; Tahlil samarali bo'lishi uchun bolaning barcha psixologik faoliyatini ko'rish zarur: o'z faoliyatiga va natijalariga munosabati, uni bajarish va davomiylik sur'ati va hokazo. Eksperimentlarni o'tkazish vaqtida bolaning yoshiga e'tibor berish kerak, shu bilan birgalikda bitta yo'nalishda emas, balki bir nechta o'zaro yaqin bo'lgan metodikalarni tanlash kerak. Kuzatuvni olib borishda, birinchidan, kuzatuvning vazifasini, ikkinchidan esa kuzatilayotgan bola haqida oldindan ma'lumotlarga ega bo'lish kerak. Ba'zi vaziyatlarda bolaga, uning faqatgina qobiliyatini baholash uchun tekshiruv o'tkazilayotgandek qilib his ettirish kerak. Bunday sharoitlarda eksperimentator alohida vazifalarni to'g'ri baholashi mumkin. Ushbu ishni aqli zaif va psixik rivojlanishi ortda qolgan bolalarda o'tkazilganda, ularning motivatsion doirasining rivojlanganligini kuzatish mumkin. Yana boshqa bir vaziyatlarda bolaning ishonchini qozonib, o'zini bo'sh qo'yish va o'zini bemalol erkin tutish

imkoniyatini yaratish kerak. Buni eshitishida, ko‘rishida, nutqida, tayanch-harakat a‘zolarida nuqsonlari bo‘lgan, hamda maktabga moslasha olmayotgan, fazoda mo‘ljal ololmaydigan bolalarda o‘tkazish kerak. Topshiriqlarni bajarishda to‘g‘ri yoki noto‘g‘riligini qayd etib qolmasdan, unga yordam berib, yangi bajarish yo‘llarini o‘rgatish kerak. Bola uchun qiziqarli bo‘lishi uchun vazifalarni oddiydan boshlash kerak. So‘ngra murakkabroq topshiriqlarga o‘tish mumkin, lekin bolada charchash, sustlik kuzatilsa, darhol yengilroq topshiriq berish yoki biroz dam oldirish kerak. Psixolog bilan bola stol orqali suhbat qurganidan ko‘ra, yonma-yon o‘tirib suhbatlashishi bolaga ancha qulaydir. Bolaning psixik rivojlanishi va nuqsoniga qarab (eshitishida, ko‘rishida, tayanch-harakatida).

a) Bir maromda pasayishi (tekshiruv davomida buzilishning namoyon bo‘lishi taxminan bir xilda bo‘ladi);

B) tebranishli xarakterda (tekshiruvda aqliy ishlay olishida tebranish kuzatiladi);

V) toliqish xarakterida (tekshiruvning oxiriga kelganda aqliy ishlay olishining pasayishi);

G) murakkab (masalan: umumiy pasayishda aqlan ishlay olishning tebranishi).

Aqliy ishlash qobiliyati buzilishining aralash formalari ham uchraydi, ular bilan korrektsion ishlarni olib borish uchun to‘g‘ri baholash lozim, bunda qaysi buzilish turi ko‘proq ifodalanayotganini ajratish kerak.

Diqqatni tekshirish

Diqqatni tekshirishda psixolog avvalo bolada diqqatning buzilishi mavjudligini aniqlashi lozim. So‘ngra bu buzilishlarning namoyon bo‘lish darajasini, ularning faoliyatdagi buzilishlardagi rolini, kelib chiqishi va xarakterini aniqlashi kerak. Diqqat buzilishlarining namoyon bo‘lish darajasini aniqlashda, ularning

faoliyat jarayoni va uning natijasiga qanchalik ta'sir qilganligiga e'tibor qaratish lozim. Ko'pincha diqqatning qo'pol bo'lmagan buzilishlari ish natijalarida aks etmasa-da, shunga qaramay ularning mavjudligi ko'pincha klinik holatlarning tashxis belgisi sifatida ahamiyatga ega bo'ladi. Diqqatning qo'pol buzilishlari kuzatilganda, ular boladagi qiyinchiliklarning asosiy sababi ekanligini yoki ular xarakterning ko'rinishlariga kirishini aniqlash zarur. Diqqati bilan bog'liq kamchiliklarning boshqa psixik funksiyalar faoliyatiga, ayniqsa xotira faoliyatiga ta'sirini bilish lozim (xotiradagi ayrim kamchiliklar diqqat buzilishiga olib keladi). TPPK sharoitida xotirani maxsus tekshirish. TPPK sharoitida xotirani maxsus tekshirish ma'lum bir ko'rsatkichlar asosida olib boriladi. Bu xotirani tekshirish uchun uzoq vaqt hamda uni o'tkazish uchun maxsus sharoit zarurligidan kelib chiqadi. Diqqatning qo'pol buzilishlarida xotirani tekshirish ko'pincha noto'g'ri hisoblanadi, chunki uning natijalari xotiraning buzilishlarini emas, balki eslab qolish vaqtida diqqatdagi kamchiliklardan dalolat beradi. Xotirani maxsus tekshirishga undagi modal-xos bo'lmagan buzilishlardan shikoyat, anamnezda miya jarohatlarining, tutqanoq tutilishlari va amneziya holatlarining mavjudligi to'g'ridan-to'g'ri ko'rsatkich bo'ladi. Xotirani tekshirishda faqatgina uning buzilishlarini emas, balki ularning xarakteri va kelib chiqish sabablarini aniqlash zarur.

Xotira buzilishlari xarakteriga ko'ra:

Modal-xos bo'lmagan (barcha turlarining umumiy pasayishi) Modal-xos bo'lgan (ko'ruv, eshituv, verbal, motor kabi alohida turlarining buzilishi) bo'lishi mumkin. Xotira tavsifi mnestic faoliyat sifatida o'zida quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

Eslab qolish (sur'ati, hajmi)

Esda saqlash (sifatli, muddatli)

Qayta eslash (to'liq, aniq, ketma-ket)

Esdan chiqarish (qisman, chuqur, vaziyatli).

Nutqni tekshirish

Bola nutqining holati psixolog hamda logoped bilan birgalikda tekshiriladi. Logoped nutqning barcha tomonlarini o'rganadi, psixolog esa nutq o'zining asosiy funksiyalari bo'lgan (ayniqsa nutq buzilishlarida) kommunikativ, boshqarish, bilish funksiyalarini bajarishiga diqqatini qaratadi. Bolaning rivojlanishiga nutq kamchiliklarining darajasi va xarakteri qanday ta'sir etganligini aniqlash muhimdir. Bolada nutq kamchiliklari aniqlanganda, ular bolaning boshqalar bilan muloqotiga, bilish faoliyatiga qanchalik ta'sir etganligiga diqqatni qaratish lozim.

Idrokni tekshirish

Idrokni tekshirish tekshirilayotgan bolaning holatiga bog'liq bo'ladi. Tppkda asosan ko'rish va eshitish, zarurat tug'ilganda taktil idrok tekshiriladi. Eshituv idroki avvalo eshitishi pasaygan yoki shunday taxmin qilinayotgan bolalarda tekshiriladi. Eshituv holati vrach-surdolog va surdopedagog tomonidan tekshiriladi, psixolog esa ushbu ma'lumotlardan bola rivojlanishiga ularning u yoki bu darajada ta'sirini o'rganadi. Surdolog tekshiruvdan o'tmagan va nutqida kamchiligi bor bolani psixolog o'rganayotganida, tppkdagi boshqa mutaxassislar bilan birgalikda bu bolada eshituvining pasayganligini taxmin qilib, uni surdologik tekshiruvga yuborishi kerak. Eshituv funksiyalari to'liq saqlangan, lekin nutqida kamchilikka ega bo'lgan bolalarda ko'pincha nutqni eshitish idroki, ya'ni unga qaratib so'zlangan nutqni tushunish buzilganligi kuzatiladi. Bunda psixolog logoped bilan birgalikda bola nima uchun tushunmayotganligini tekshiradi. Ko'ruv idrokini tekshirishda bolani ko'ruv agnoziyasi mavjudligiga e'tibor berish zarur (predmetli, fazoviy, rang, harf va h.k.). Ko'ruv idrokini tekshirish davomida agar u ko'rishning pasayishi bilan bog'liqligi taxmin qilinsa, uni ko'ruv o'tkirligini tekshirishga yuboriladi. Ko'ruv

funksiyalari saqlangan bo‘lib, turli agnoziyalar kuzatilsa, sababini aniqlash zarur. Uning sababi aqliy nuqson, po‘stloqning lokal buzilishlari hamda po‘stloq tonusining o‘zgarishlari bo‘lishi mumkin.

Tafakkurni tekshirish

Tafakkurni tekshirish xususiyati bolaning yoshiga bog‘liq bo‘ladi.

Ilk yoshda – ko‘rgazmali-harakatli tafakkur

Maktabgacha yoshda – ko‘rgazmali-obrazli tafakkur

Maktab yoshida – ko‘rgazmali-obrazli va so‘z-mantiqiy tafakkur tekshiriladi.

Bolani aqliy faoliyat holatini tahlil qilishda uning barcha tomonlarini – motivatsion, operatsion, dinamik, hamda tanqidiy fikrlash tomonlarini ko‘rib chiqish kerak.

O‘zini-o‘zi baholashini tekshirish.

O‘zini-o‘zi baholash 7 va undan katta yoshli bolalarda tekshiriladi. Ko‘pincha o‘z-o‘ziga baho berish 7 yoshli bolalarga mos Dembo–Rubinshteyn metodikasi yordamida olib boriladi. Ushbu metodika natijalarini baholashda biroz o‘z-o‘ziga yuqori baho berish normal holat hisoblanishini inobatga olish zarur. O‘ziga-o‘zi baho berish maxsus berilgan shkalalar asosida suhbat shaklida aniqlanadi.

Oiladagi ichki munosabatlarni tekshirish

Oilaviy ichki munosabatlarni tekshirishda avvalo ota-ona – bola munosabati, ayniqsa onasi bilan bo‘lgan munosabatiga e‘tibor qaratish zarur. Bola va ota-ona o‘rtasidagi munosabatlar turli tarzda buzilgan bo‘lishi mumkin. Ushbu buzilishlarga bolani haddan tashqari erkalash, bolaga umuman e‘tibor bermaslik, hissiy jihatdan itarish, bolaga nisbatan qo‘pol yoki yomon munosabatda bo‘lish kabi holatlar kiradi. Bolaning oiladagi boshqa bolalar, ayniqsa yaqinda

tugʻilgan kichik yoshdagi farzandlar bilan oʻzaro munosabatiga eʼtibor berish kerak. Bundan tashqari, bola tarbiyasida ishtirok etadigan boshqa oila aʼzolari (buvi, buva va boshqa qarindoshlar) bilan aloqasi ham muhim hisoblanadi. Oilaning ichki munosabatlaridagi buzilishlar bolaning rivojlanishiga har xil shaklda salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkin.

Tengdoshlar bilan munosabatini tekshirish

Tengdoshlar bilan munosabat buzilishi turli yosh bosqichlarida kuzatilishi mumkin. Bunday buzilishlarning eng ogʻir koʻrinishi bu bolaning ijtimoiy izolyatsiya qilinishi (ajratib qoʻyilishi, jamoaga qoʻshilmasligi) yoki boshqa bolalar tomonidan qabul qilinmasligidir. Tengdoshlar bilan munosabatga kirisha olmaslik — bu malakaning shakllanmaganligi, ular bilan muloqotga boʻlgan istakning pastligi yoki (ushbu istak saqlangan taqdirda) oʻzining xulqini tengdoshlarining xulqi bilan moslashtira olmasligi natijasida doimiy nizolar kelib chiqsa, bu holat munosabatlar buzilishi sifatida baholanadi. Tengdoshlar bilan munosabatdagi buzilishlarning asosiy belgilariga quyidagilar kiradi: oʻta tajovuzkorlik, nizoga moyillik, hukmronlik (dominantlik), itoatkorlik, passivlik, yaʼni aloqa jarayonida teng boʻlmagan ijtimoiy rolni qabul qilishga moyillik. Maktabgacha yoshdagi bolalarni psixologik tekshirish Intellekti meʼyordagi, psixik rivojlanishi orqada qolgan va aqli zaif bolalarni differentsial tashxis qilish muammolarini hal etishda va bolalarni maxsus maktabgacha tarbiya muassasalariga saralashda asosiy tashxis qilish mezonini boʻlib koʻrgazma-harakatli, koʻrgazma-obrazli tafakkur hamda tafakkurning mantiqiy elementlarining shakllanganlik darajasi hisoblanadi.

Tafakkurning bu formalari shakllanishi bolaning predmetli-amaliy faoliyati jarayonida diqqat, idrok, xotira, nutq, koʻruv-harakat koordinatsiyasi, mayda motorika, faoliyatning ixtiyoriy regulyatsiyasi funksiyalarining rivojlanishi asosida kechadi. Intellektual nuqsonlarni tashxis etishda oʻyin predmet-amaliy topshiriq asosida tuzilgan metodikalarni qoʻllash maqsadga muvofiq boʻladi. Chunki ularning

tashxis qilish imkoniyati ko‘p bo‘lib, ushbu metodikalar faqatgina natijalarni emas, balki jarayonning o‘zini, topshiriqni bajarish usulini tahlil qilish imkonini beradi. Ushbu metodikalardan bolaning o‘rganishini aniqlash maqsadida o‘yin shaklida ta’limiy eksperiment sifatida foydalanish mumkin. Psixologik tekshirish o‘tkazishda bolaning faqatgina yoshiga emas, balki uning intellektual va jismoniy imkoniyatlariga bog‘liq holda diagnostik metodlarni tanlash zarur. Shuni e’tiborga olish kerakki, ko‘ruv o‘tkirlikining 0,09 dan pastligi, ko‘rish maydonining 20% ga kamayishi hamda harakatida nuqsoni bo‘lgan (bolalar serebral falaji) kamchiligi, hamda harakatida kamchiligi (DCP ning og‘ir formasi) topshiriqni bajarish sifatiga ta’sir qilishi mumkin.

Ushbu metodikalarni bajarish natijalarini baholashda harakatlarning o‘rinliligi (topshiriqni qanday qabul qiladi), topshiriqni bajarish usuli, bajarish jarayonini o‘rganishi va o‘z faoliyati natijasiga munosabatini e’tiborga olish zarur.

Birinchi parametr tavsifida bola berilgan topshiriqni xohish bilan bajarayotganligi, ko‘rsatmani tushunganligi, harakatlarining o‘rinliligiga e’tibor qaratish muhim. Topshiriqni bajarish turlari orientirlash faoliyati darajasidan dalolat beradi.

Topshiriqni bajarishning to‘rt darajasi yoki turi ajratiladi:

1. Xaotik harakatlar. Bu holatda bola predmetlarning xususiyati va sifatini ajrata olmaydi (tuzilishi, kattaligi, rangi...) boshqa variantlarga maqsadsiz o‘tadi, ko‘pincha kuch ishlatadi.

2. Maqsadga yo‘naltirilgan taxminlar yoki xato taxminlar orqali, bola predmetning xususiyatlarini anglay olmaydi, lekin bajarishda xatolarini yo‘qotib barcha variantlardan foydalanib ko‘radi.

3. Amaliy qo‘llab ko‘rish. Bola predmetlarning xususiyatlarini ajrata boshlaydi, lekin ko‘rgazma-obrazli ravishda solishtira olmaydi va amaliy qo‘llab ko‘rishga kirishadi.

4. Ko‘rish orqali solishtirish. Bola predmetlarning xususiyatlariga tayanib topshiriqni hech qanday taxminlarsiz darrov bajaradi.

Masalan

"Matryoshkani yig‘ish va ajratish" metodikasi

Maqsad: Kattalikni farqlash, ko‘rgazma-harakatli tafakkurning rivojlanganlik darajasini tekshirish.

Material: 4–6 qismli matryoshkalar.

O‘tkazish texnikasi:

Eksperiment o‘tkazuvchi bolaga matryoshkani berib,

A) so‘z bilan: “Matryoshkani och”, yoki

B) imo-ishora bilan: matryoshkani uzatib uni ochishni aytadi (eshitishida va nutqida kamchiligi bor bolalar uchun).

Agar bola bajarishga kirishmasa, eksperiment o‘tkazuvchi tashkil etuvchi yordam berib matryoshkani o‘zi ochadi va shunday deydi: “Qara va menga qarab bajar” yoki imo-ishora bilan matryoshkani ochishni davom ettirishini so‘raydi. Matryoshkalar ajratib bo‘lingandan so‘ng, keyingi ko‘rsatma beriladi: “Hamma matryoshkalarni bittasiga sol” yoki imo-ishora bilan bolaga matryoshkani yig‘ish taklif etiladi.

Agar bola topshiriqni bajara olmasa, unga yordam berib o‘rgatiladi. Matryoshkani yig‘ish yo‘li ko‘rsatiladi: “Katta matryoshkaning ichiga kichkinasini

solish.” O‘rgatilgandan so‘ng, boladan yana bir bor matryoshkani yig‘ish va ajratish so‘raladi.

Bajarish me‘yori: Bola topshiriqni bajarishda quyidagi yo‘llardan foydalanadi:

3–4 yoshda – to‘liq yo‘naltirilgan taxminlar asosida,

4–5 yoshda – amaliy chamalab ko‘rish orqali,

5–6 yoshda – ko‘ruv idroki orqali.

"Piramidani ajratish va yig‘ish" metodikasi

Maqsad: Kattalikni farqlash darajasi, ko‘rgazma-harakatli tafakkurning shakllanganligini tekshirish.

Jihoz: 4–6 halqali piramida.

O‘tkazish texnikasi:

Bolaga piramidani ajratish, so‘ngra yig‘ish taklif etiladi. Agar bola bajarmasa, uni qiziqtirish uchun piramidani katta odamning o‘zi yig‘ib beradi.

Qiyinchilik tug‘ilganda bolaning ko‘zi oldida piramidani yig‘ish va yoyish davomida quyidagi so‘zlarni aytib o‘rgatish mumkin:

“Avval katta halqachani, endi sal kichikroq, yana ham kichikrog‘ini va eng kichikrog‘ini.”

So‘ngra bolaga halqalarning katta-kichikligiga qarab piramidani yig‘ish va ajratish taklif etiladi.

Bajarish me‘yori:

Bola topshiriqni bajarishda quyidagi yo‘llardan foydalanadi:

3–4 yoshda – maqsadga yo‘naltirilgan urinishlar va amaliy chamalab ko‘rish orqali

4–5 yoshda – ko‘rib solishtirish orqali. Psixologik tekshiruv natijalarini tahlil qilish tamoyillari

Psixologik tekshiruv natijalarini tahlil qilishning maqsadi – bolaning psixik faoliyati bilan har tomonlama tanishishdan iborat. Barcha ma’lumotlarni tahlil qilayotganda, bolani psixologik tavsiflash maqsadida, psixologik tekshiruv uchun o‘zining oldiga qo‘ygan maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, bolaning ota-onasidan nima sababdan konsultatsiyaga kelganliklarini so‘rashi kerak.

Agar tekshiruvdan asosiy maqsad – bolaning rivojlanishiga qarab o‘qitishning maqbul sharoitini va darajasini aniqlash bo‘lsa, unda avvalo tahlil berilib, intellektual nuqsonning tuzilishi o‘rganilishi lozim.

Agarda ota-onaning murojaati va shikoyati sabablari bolaning faqatgina xulqi yoki muloqotiga (aloqaga kirishishi) va hokazolarga tegishligina bo‘lsa, unda intellekti saqlanganligini (eksperimental tekshiruvda) aniqlaganidan so‘ng psixologik muammoni yoritish zarur.

Bolaning intellektual rivojlanishini baholashga yo‘naltirilgan psixologik tekshiruv natijalari tahlilida quyidagi mezonlarga tayangan tayanish lozim:

Harakatlarining maqbulligi (topshiriqni qanday qabul qiladi);

Topshiriqni bajarish usullari.

Topshiriqni bajarayotganda o‘rgatishni qabul qilishi;

O‘zining faoliyat natijalariga munosabati (tanqidiyligi). Bolaning tekshirishga bo‘lgan munosabatini e’tiborga olish muhim bo‘lib, bu uning motivatsiya doirasi, ehtiyojlari, hissiy-irodaviy va shaxsining xususiyatlari bilan bog‘liqdir. Bolaning topshiriqni qanday qabul qilishi, yutuq va kamchiliklariga munosabatiga qarab,

uning shaxsining imkoniyatlarini, uning yetilmaganligi yoki rivojlanmay qolganligini bilish mumkin. Bunda quyidagilarga diqqatni qaratish kerak:

1. Kayfiyatning umumiy ko‘rinishi (adekvat yoki yo‘q, depressiv, qo‘zg‘aluvchan). Kayfiyatning tekshirish vaziyatga bog‘liq bo‘lmagan holda haddan tashqari ko‘tarilganligi, eyforiyaligi ko‘pincha aqli zaif, shuningdek miyyaning peshona qismi rivojlanmagan (infantilizmning turli ko‘rinishlari) bolalarga xosdir. Kayfiyatning xavotirlangan, pasaygan fonlari nevrotik yoki psixotik hissiy doirada buzilishlar bo‘lgan bolalarda kuzatiladi.

2. Bolaning faolligi: topshiriqqa qiziqishi, uning turgunligi. Bolaning psixik faolligi to‘laqonli intellektual rivojlanishida muhim ko‘rsatkich hisoblanadi. Hattoki neyrodinamik, entsefalopatik va emotsional buzilishlarda ham atrofdagilarga nisbatan faol qiziqish barcha imkoniyatlari chegaralangan bolalarda mavjud bo‘lib, aqli zaif bolalarda esa ancha pasaygan bo‘ladi.

3. Bolaning munosabatga kirishishi. Yengil-yelpi, osonlik bilan hamda bular bilan bog‘liq to‘liq bo‘lmagan aloqaga kirishish intellektdagi nuqsonlarga bog‘liq bo‘lishi mumkin, bu aqli zaif bolalarga, infantil bolalarga xosdir. Ba’zi aqli zaif bolalarga esa aksincha, munosabatga kirishidan qo‘rqish, sabab-siz negativizm hamda u yoki bu shaxs bilan tanlab aloqaga kirishish xos bo‘ladi. Nutqida nuqsoni bo‘lgan bolalar qiyinchilik bilan verbal aloqaga kirishadilar. Zaif eshituvchi va kar bolalar verbal aloqaga imkon bo‘lmaganda paralingvistik (imo-ishora, mimika) aloqa vositalaridan faol foydalanadilar. BCF (bolalar serebral falaji) bolalar ko‘pincha aloqaga kirishishga qo‘rqadilar, qiyinchilik bilan kirishadilar.

Rag‘batlantirish va ma’qullashga emotsional munosabati. Bolalar ilk yoshidan boshlab, rag‘batlantirish va ma’qullaganni yaxshi va xursandlik bilan qabul qilishadi. Kattalar bahosiga befarq, qiziqmaydigan bolalar ushbu so‘zlarning ma’nosini farqlamaydi, bu ularning u yoki bu darajada intellektini rivojlanmaganidan dalolat beradi. Aloqa qilishda qochish ko‘pincha autik bolalar

xulqida kuzatiladi va ularda muloqotga (munosabatga) bo'lgan ehtiyojning yo'qligini ko'rsatadi. Bunday bolalar odatda suhbatdoshining yuziga qarashdan o'zini olib qochadi, verbal va hissiy aloqa tomonlariga o'zgacha munosabatda bo'ladilar. Potentsial darajani aniqlashda, ya'ni bolaning o'rganishini aniqlashda quyidagilarga e'tibor berish lozim:

1. Berilayotgan yordamning darajasi va hajmi. Eng kam yordam bolaga so'zlar orqali «o'ylab ko'r», «sen qila olasan» yoki «diqqat bilan qara», «shoshilmagin», «mana bu yoqqa qara» kabi rag'batlantirish orqali beriladi. Topsheiriqni davom ettirish va bajarishda ushbu yordam, intellekti me'yorida bo'lgan, ammo o'ziga ishonchi bo'lmagan, qo'rqqoq, tez tormozlanadigan yoki gipferfaol (o'ta faol), diqqatida buzilish bo'lgan bolalarga yetarlicha bo'ladi. Ba'zida psixik rivojlanishi sustlashgan bolalarga ushbu yordam turi yetarli bo'ladi.

Yo'naltiruvchi yordam (ancha ifodalangan yordam) berish, bolaga kattalar tomonidan berilgan topshiriqni aniq bajarishga ko'rsatma beradi. Ushbu yordam psixik rivojlanishi sustlashgan bolalar uchun samarali bo'lib, aqli zaif bolalarda esa hech qanday natija bermaydi.

O'rgatuvchi (ta'lim beruvchi) yordam bolani oxirgi natijaga erishish uchun faoliyat usuliga o'rgatishni nazarda tutadi. O'rgatuvchi yordam yaqqol ifodalangan psixik rivojlanishning sustlashgan va aqli zaif bolalar uchun lozim bo'ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarni pedagogik jihatdan tekshirish

Maktabgacha yoshidagi bolalarni pedagogik jihatdan tekshirishning maqsadi – bilim zahirasi va faoliyat usullarini hamda ularni yoshga va ta'limning darajasiga mosligini aniqlashdir.

Pedagogik tekshiruvdan avval anamnestic ma'lumotlar yig'ilib, unda bolaning psixik rivojlanishi haqidagi ma'lumotlar aniqlanadi, o'z-o'ziga xizmat qilish, mehnat qilish ko'nikma va malakalarining paydo bo'lishi, jamoada va oilada o'zini

tutishi, maktabgacha muassasa dasturlarini o'zlashtirishi, o'yin, qurish-yasash faoliyatining rivojlanishi, maktabda o'qishga tayyorgarlik darajasi kabilarni o'z ichiga oladi.

Pedagogik tekshiruvda quyidagilar aniqlanadi:

Tasavvur va bilimlarning umumiy zahirasi. Bolada sensor etalonlarni (rang, shakl, kattaligi) shakllanganligi, tabiat hodisalari (tabiatda fasllar o'zgarishi, hayvonot, o'simlik olami), sodda geografik mo'ljal olish (o'zining uy adresini bilish, shahar (qishloq), yashash joyi va hokazo) va ijtimoiy tasavvurlarning (o'z ismi, familiyasini, oilaviy holatini, ota-onasining kasbini bilish) mavjudligi aniqlanadi.

Ijtimoiy-maishiy orientirovka. O'z-o'ziga xizmat qilish (mustaqil ovqatlanish, kiyinish, tugmachalarni taqish va hokazo), mehnat malakasi (o'zidan keyin yig'ishtirish, idish-tovoqlarni yuvish va hokazo), o'zini ijtimoiy mos, to'g'ri tutishi (o'zi mustaqil transportdan foydalanishi, uyiga yo'l topishi, magazindan mahsulotlar olishi va hokazo) malakalarining shakllanganligi aniqlanadi. Umumqabul qilingan hulq normalariga rioya qilishi. Bolaning oilada va oiladan tashqari joylarda nutqiy va odob qoidalariga rioya qilishi, kattalarning talab va iltimoslarini bajarishi, bolalar jamoasida intizomni tushunishi va unga rioya qilishi aniqlash zarur. Ko'rsatib o'tilganlarni baholashda bolaning yoshini, madaniyatini, olgan ta'limini hisobga olish zarur.

Bola qatnayotgan muassasa ta'lim dasturining o'zlashtirishi. Maktabgacha yoshdagi bolani tekshirishda tasviriy, qurish-yasash, shuningdek konstruktiv faoliyatining rivojlanishi, shuningdek, savod asoslarini, hisoblashni o'zlashtirishi, bilimlari dastur talablariga javob berishi aniqlanadi.

O'yin faoliyatiga umumiy tavsif beriladi.

O'qitilishi (o'rgatilishi).

Bolaning o'qitilishi muassasa o'quv dasturining o'zlashtirishi asosida, shuningdek tppkda ta'limiy eksperiment davomida u yoki bu metodikalar bazasida aniqlanadi. Ko'rsatilgan yordam hajmi va egallab olingan usulni mantiqiy o'xshash topshiriqqa ko'chira olish nuqtai nazaridan o'qitilishni shartli ravishda yuqori, yetarli, pasaygan, past va juda pastga ajratish mumkin. Agar bola o'ziga notanish topshiriqni hech qanday yordam siz bajarsa, ta'limi yuqori hisoblanadi. Agar bola o'ziga notanish topshiriqni bajarishda yo'llantiruvchi yordamga muhtojlik sezsa va yo'llantmadan so'ng bajarsa, yetarli darajada hisoblanadi. Agar bola o'ziga notanish topshiriqni bajarishda barcha yordam turlariga (rag'batlantiruvchi, yo'naltiruvchi, o'rgatuvchi) muhtojlik sezsa, lekin o'zlashtirilgan usulni o'xshash topshiriqqa mantiqiy ko'chira olsa, ta'limi pasaygan darajada bo'ladi. Agar bola barcha yordam turlaridan foydalanib, qiyinchilik bilan, lekin o'zlashtirilgan usulni o'xshash topshiriqqa mantiqiy ko'chira olsa, past daraja. Barcha yordam turlarining natijasi yaxshi bo'lmay, bola o'zlashtirilgan usulni o'xshash topshiriqqa mantiqiy ko'chira olmasa, bu juda past darajadir. Yuqori va yetarli o'qitilishi darajasi normal intellektli bolalar uchun xosdir. Pasaygan va past daraja psixik rivojlanishi orqada qolganlar uchun xosdir. Aqli zaiflikka esa past va juda past daraja xosdir.

Xullosa:

Maktabgacha yoshdagi bolalarni psixologik va pedagogik jihatdan har tomonlama chuqur o'rganish — ularning rivojlanish darajasi, ehtiyojlari va imkoniyatlarini to'g'ri aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Psixologik tekshiruv orqali bolaning tafakkuri, idroki, diqqat va nutq faoliyati, o'ziga va atrofga munosabati, ijtimoiy moslashuvi chuqur tahlil qilinadi. Pedagogik baholash esa bolaning bilim zaxirasi, o'yin faoliyati va kundalik hayotdagi mustaqil harakatlarini o'rganishga xizmat qiladi. Bularning barchasi bolaning individual o'ziga xosligini inobatga olgan holda, unga mos rivojlantiruvchi muhitni shakllantirish, ta'lim va tarbiya strategiyalarini to'g'ri belgilash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Psixologo-mediko-pedagogik tekshirish bolalar doshkol va kichik maktab yoshidagi. Avtorlar-sostavchilar: R.K. Aytjanova, R.A. Sulaymenova, A.K. Ersarina va boshq. Almatı, 2000 y.
2. Erta bolalikdagi psixik rivojlanishni diagnostika qilish. Avtorlar-sostavchilar: R.K. Aytjanova, R.A. Sulaymenova, A.K. Ersarina va boshq. Almatı, 2000 y.
3. Bolalarni maxsus maktabgacha muassasalarga saralash. – M., 1972. Sostavchilar: Vlasova T.A., Lebedinskaya K.S., Maxixina V.F.
4. Psixologo-pedagogik diagnostika. Tahrir hay'ati: I.Yu. Levchenko va S.D. Zabramnaya. M., ACADEMA, 2005 y.
5. Venger A.A., Vygodskaya G.L., Leongard E.I. Bolalarni maxsus maktabgacha muassasalarga saralash. M., Prosveshchenie, 1972 y.